

ТУЯҚУШЛАРНИ ПАРВАРИШЛАШ БҮЙИЧА УСЛУБИЙ ҚҰЛПАНМА

Тошкент-2019

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ВЕТЕРИНАРИЯ ВА
ЧОРВАЧИЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ДАВЛАТ
ҚҮМИТАСИ**

**ЧОРВАЧИЛИК ВА ПАРРАНДАЧИЛИК ИЛМИЙ-
ТАДКИҚОТ ИНСТИТУТИ**

***ТУЯҚУШЛАРНИ ПАРВАРИШЛАШ БҮЙИЧА
УСЛУБИЙ ҚҰЛЛАНМА***

Муаллифлар: Р.Рузиев, А.Рахимов, П.Рахматуллаев,
Х.Нармухамедов, К.Хидиров, А.Холматов

Тақризчилар: И.Я.Эшматов, Б.Носиров

Мазкур құлланмада күп тармоқли фермер хўжаликларида, аҳоли хонадонларида тужушни боқиши ҳамда асрашга доир тавсиялар келтирилган. Мазкур құлланма хонадон эгалари, чорвачилик бўйича таълим олаётган колледж ва олий ўқув юртлари талабаларини паррандачилик сир-асорларидан воқиф қилиб, ўқувчини бефарқ қолдирмайди.

КИРИШ

Түяқуш ўзок яшовчи парранда булиб 40 йил давомида кўпайиш хусусиятини йўқотмайд, бу давр ичидаги 1 бош урғочи түяқушдан 70 тонна парҳез гўшти, 2 минг м² тери ва таҳминан 1,5 минг кг. түяқуш патларини олишимиз мумкин.

Етук ёшдаги қушлар баландлиги 230-270 см.гача этади. Шу билан бирга эркагини тирик вазни 150-175 кг.гача, урғочилариники 120-130 кг.гача бўлади.

Африка түяқушини 3 тури мавжуд бўлиб қора, пушти ва ҳаво рангилари кўп тарқалган. Қора рангдаги түяқушлар Мали түяқушларини Жанубий Африка түяқушлари билан чатиштириш орқали келиб чиқсан. Түяқушнинг бу тури кўпайтириш учун бизнинг шароитга кўпроқ тўғри келади. Кўлга тез ва осон ўрганади.

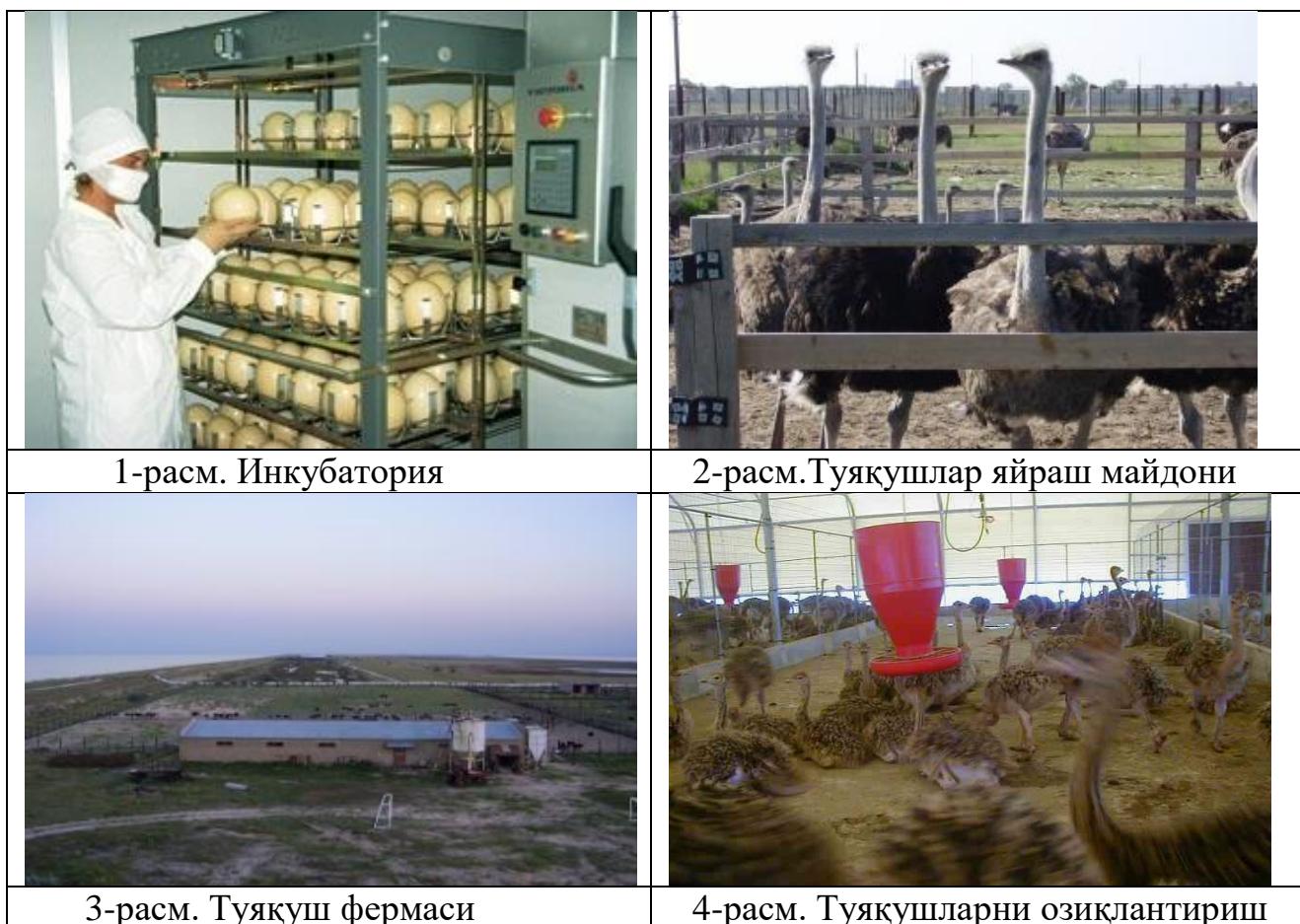
Түяқушлар экстремал шароитларни енгил ўтказади. Адаптацион қобилиятлари жуда юқори. Дашту-биёбонда Африка түяқуши +56С° ҳароратни бемалол кўтаради. Европа ва Россиядаги фермер хўжаликларини тажрибасидан келиб чиқиб, түяқушлар 15-16 С° совуқларда ҳам ўзларини яхши хис қилиб, ташқарида бемалол сайр қилиб юради.

Түяқуш биологияси-түяқушлар этхўр парранда эмас, асосан турли ўтлар билан озиқланади. Яна бир ўзига хос хусусиятларидан бири жигилдонини (зоб) йўқлигидир. Дастрас озуқа ошқозон олди камерсида тўпланиб, кейин қалин деворлари мавжуд катта ошқозонга тушади. Ошқозонда майда тошлар ва қумлар бўлиб, бу ерга тушаётган озуқаларни майдалашда улардан фойдаланилади. Кейин озуқа ичакка ўтади. Түяқуш ичаклари бутун ҳазм қилиш тизимига ўхшаб яхши ривожланган. Ичаклари узун, айниқса кўр ичаги жуда узун бўлади. Бу хусусиятлари ҳазм қилиш тизимида озуқани кўпроқ вақт бўлишини таъминлайди, натижада озуқа унумли парчаланади. Ингичка ичакнинг узунлиги 5,5 м бўлиб, умумий оғирлиги 45 кг.ни ташкил этади. Озуқани парчалаш вазифасини 130 см.лик узунликдаги кўр ичак бажаради. Суюқликни сўрилишини ва бовл (чиқиндилари) ни йигилишини 8,5 м-ли тўғри (йўғон) ичак бажаради.

Жинсий вояга урғочиси 3 ёшда, эркаги 4 ёшда етилади. Түяқушлар фермада боқилганда оддий тарзда, етарли даражада озиқлантирилганда урғочилари 1,5-2 йиллик ёшида ўнлаб тухум қилиши мумкин, шундан бир қисми уруғлантирилган тухум бўлади. Бу ерда тўлиқ физиологик жинсий вояга етилиш тўгрисида сўз бормоқда, урғочи түяқушлар 3 ёшида етилади ва мавсумда 40 донагача тухум беради, айрим ҳолларда 80 донагача.

Эркак түяқушларни жинсий ривожланиши эса – 1,5 ёшида мояк ўлчами кичкина бўлади, лекин кейин бора-бора катталашиб боради. Урчиш мавсуми давомида моякни ўсиши жадаллашиб боради ва түяқушнинг мояги инсон муштидек бўлгунча катталашади. Түяқуш жўжаларини жинсини аниқлаш учун думидан ушлаб кўтарилади ва эҳтиёткорлик билан клоакасига шундай босиладики, у ташқарига қайрилиб чиқсин, натижада эркагини пенисини (жинсий аъзосини) кўриш мумкин бўлади. Катта ёшдаги паррандани жинсини аниқлаш бироз қийинроқ бўлади, пайпаслаш орқали аниқланади. Пайпаслаб текширилганда клоака деворида қавариқлик (дўнглик) ни сезиш мумкин.

Хона баландлиги 3 м бўлиши лозим. Паррандахона катталиги түяқушлар сонига боғлиқ, ҳар бир түяқуш учун 10 м² майдон керак бўлади. Паррандахона эшиги очиқ сайр қилиш майдончасига олиб чиқиши керак.

Түякүш боқиши усуллари- интенсив, ярим интенсив ва экстенсив услубда бўлади. Бу усулларни хусусиятлари, афзал томонлари ва камчиликларини қўриб чиқамиз.

Интенсив парвариши қилиши услуби – фермер томонидан түякүшлар устидан тўлиқ назорат олиб бориш. Түякүшни парвариш қилишда паррандахонадаги ҳар бири алоҳида бўлмаларда боқиласди.

Экстенсив парвариши қилиши услуби – тескариси, түякүшларга максимал даражада табиий шароитга яқин шароит яратиб бериш.

Ярим интенсив парвариши қилиши услуби – юқорида кўрсатилган икки услубни ўзига жам қиласди.

Бу ерда аниқ бир услубни устун қўйиб, түякүшчиликда мана шуниси юқори натижа беради деб айтиш жуда мушкул, лекин олдиндан парвариш қилиш услубига аниқлик киритиб олиш керак. Фермерларни бир қисми фақат экстенсив услубда түякүшларни парвариш қиласди ва уларни натижалар қониктиради. Бунда паррандаларни кичик гурухларда боқиши учун кенг яйловлар керак бўлади. Түякүшларни эркин боқишида 10 та эркагига 25 бош ургочиси ҳисобидан қўйилганда юқори самара беради. Эркакларини бир бирига мос келишига катта аҳамият бериш керак бўлади.

Бироқ дунё бўйича фермерларнинг кўпчилиги түякүшчиликда интенсив ёки ярим интенсив услубда ишлашни афзал кўришади. Интенсив услуб 1 та эркак түякүшига 2та ургочиси тўғри келиши билан изоҳланади. Лекин мавсумнинг ўрталарида эркак түякүшни алмаштириш керак бўлади. Кимнинг түякүшчиликда тажрибаси бўлмаса ва энди шуғулланишни бошлаётган бўлса, ярим интенсив услубда парвариш қилиш тавсия этилади. Түякүшларни жуфт-жуфт сотиб олиш керак бўлади, бир эркакга бир ургочи ҳисобидан.

Түякүшчилик фермасини ташкил этиш-хўжаликни ихтисослаштириш турлича бўлиши мумкин: полапонларни очириб чиқариш учун тухумни

инкубация қилиш, түяқушларни гүштга боқиши, наслли түяқушларни күпайтириш, парранда зотини яхшилаш учун селекция ишларини олиб бориш.

Энг күп тарқалган йўналиш - полапонларни очириб чиқариш мақсадида тухумни сотиб олиш ва инкубация қилиш – кам ҳаражат йўналиш, лекин сарф ҳаражатни жуда секин қоплади (вақт кўп талаб этилади). Агар сиз шу йўл билан кетсангиз, билинки фойда олиш учун 2 йил керак бўлади. Бундан ташқари урчитилган тухумнинг нархи, янги очиб чиқсан түяқуш полапонини нархидан кам бўлмайди.

Түяқушчилик фермасини барпо этишни энг қиммат, шу билан бирга энг оддий усули бу кўпайишга тайёр катта ёшдаги түяқушларни сотиб олиш. Катта ёшдаги түяқушларни сотиб олишда яхшиси 1 бош эркак түяқушга 2 бош урғочиси сотиб олинса мақсадга мувофиқ бўлади. Хўжаликда ўnlар атрофидаги эркак түяқушларга нисбатан 2 баробар урғочи түяқушлар мавжуд бўлса, түяқушларнинг бир йиллик ўсиш сони 500 бошдан кўп бўлади.

Фермерлар орасида ярим йиллик ёш түяқушларни сотиб олиш усули машҳур эмас. Бу ёшдаги түяқушлар арzon турмайди ва ушбу ёшдаги түяқушларни парваришлиш мураккаблиги билан ажралиб туради. Шу билан бирга бундай ёшдаги түяқушларни гүштга сотиш дунё бўйича энг даромадли ҳисобланади.

Фермерлик хўжалигини ташкил этишда түяқушларни сотиб олишдан ташқари бошқа ҳаражатлар ҳам бўлади. Хусусан керакли бўлган бинолар тизимини қуриш, иситиш ускуналари, озуқа ва бошқалар. Кейинчалик янги ўрилган ўсимлик озуқаси, бунинг учун парранда зотини яхшилаш керак.

Түяқушларни парваришилаш учун паррандахона-паррандахонани қуришда ёғоч, ғишт, пахса ёки бетон – блоклардан фойдаланиш мумкин. Паррандахонани ўлчамига келсак, ҳар бир катта ёшдаги парранда учун 10 m^2 майдондан кам бўлиши мумкин эмас. Хона шифтининг баландлиги етарли даражада бўлиши керак, катта ёшдаги түяқуш бошини жароҳатламаслиги учун тепасида яна 1 метрдан кам бўлмаган бўш масофа бўлиши керак.

Түяқушлар парваришилаётган паррандахонада албатта табиий ёруғлик бўлиши лозим. Бунинг учун етарли микдорда деразалар бўлиши керак, тахминан ҳар 10 метр умумий майдонга 1 метр дераза туйнуги бўлиши керак. Паррандахонага бевосита сайр майдони туташган бўлиши керак. Уялаш даврида түяқуш оиласи ўз секциясида бошқалардан ажралиб алоҳида қолиши учун тўсиқлар ўрнатилади. Хонада емдонлар албатта бўлиши керак, чунки түяқушларга зинхор озуқани ерга солиб бериб бўлмайди. Бундан ташқари емдонларни тўғридан тўғри ерга ҳам қўйиб бўлмайди, уларни баландроқ жойлаштириш зарур бўлади. Айниқса бетон емдонларни ерга ўрнатиш тавсия этилмайди, чунки озуқа тарқатиш вақтида түяқушлар бирданига емдонга ташланишиб жароҳатланиши

мумкин. Шу билан бирга металл емдонларни қўйиш ҳам тавсия этилмайди, айниқса четлари текис бўлмаса. Биринчидан, бундай идишлар ўзларидан заҳарли моддалар ажратиб чиқаради ва яна занглайди, иккинчидан, металлнинг ўткир қиррасида қушлар жиддий шикастланишлари мумкин.

Одатда фермерлар осма қурилмалардан фойдаланишади, баландлиги ердан 1-2 метр юқориликда ўрнатилади. Маҳаллий услуг сифатида иккига бўлинган автомобил покришкаларидан емдон сифатида фойдаланилса бўлади, ичига тушган сув оқиб кетиши учун кичик тешиклар тешиб қўйилади. Арқон ёки симлар ёрдамида осиб қўйилади.

Туяқушлар сайд майдончасида сайд қилишидан ташқари яна озиқланиши ҳам кераклигини ёддан чиқармаслик керак. Ушбу экзотик қушлар ўтлоғини табиий яшаш шароитга яқинлаштириш учун тўсилган сайд майдони ичида ўтлоқ жойларни тошлоқ жойлар билан аралаш келиши улар учун энг мақбул табиий жой ҳисобланади. Бундан ташқари туяқушлар сувда шапиллатиб чўмилишни хуш кўради, шунинг учун сайд майдонида катта бўлмаган сув хавзаси ёки сунъий равишда сувпуркагич, сувсачраткич ўрнатиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Агар катта ёшдаги туяқушлар кўп миқдорда, яъни юз бошгача бўлса, сайд майдони учун уларнинг 8 бошига 1 гектар ер майдони ҳисобидан ажратилади. Сайд майдони ҳамма томондан тўсилган бўлиши керак. Сайд майдонига тўсиқ сифатида фундаментга ўрнатилган ходага қотирилган металл сетка ўрнатиш қулай бўлади. Фақат металл сетка ячейкаси йирик бўлмаслиги керак, акс ҳолда қушлар бошини ичига тиқиб шикастланиши, айрим ҳолларда нобуд бўлиши ҳам мумкин.

Тўсиқларни қуришда фундаментсиз, ходаларни ерга кўмиб ҳам курса бўлади, лекин ҳар хил ёввойи ёки уй йиртқич ҳайвонларини (тулки, чиябўри, ит ва бошқалар) сайд майдонига кириш эҳтимоли кучаяди. Улар қушларга ҳамла қилишмаса ҳам қушларни қаттиқ қўрқитиб юбориши мумкин. Туяқушлар жуда сезгири бўлишади, шунинг учун уларни стресслардан саклаш керак бўлади. Тўсиқлардан қушлар сакраб ўтиб кетмаслиги учун етарли даражада баланд қуриш керак бўлади. Унинг баландлиги 2 метрдан кам бўлмаслиги, ҳатто ундан ҳам юқори қилиб ўрнатиш тавсия этилади. Мўътадил иқлим шароитида туяқушларга совуқдан кўра намлик, зах об – ҳаво кўпроқ зиён етказади. Агар сизнинг яшаш худудингизда тез – тез ёғингарчилик бўлиб турадиган бўлса, унда албатта шийпон ёки соябон қуриш тавсия этилади, масалан девор ёки тўсиқ бўйлаб қуриш мумкин. Сайд майдонида емдонларни шийпонлар тагига қўйилса, ёғингарчилик вақтида емдондаги озуқа хўлланиб қолмайди. Қушлар ҳам қуруқ жойда яхши озиқланишади.

Сайд майдони тўғридан-тўғри оғилхона бўлмага туташган бўлиши керак. Ҳар бир оғилхонадан сайд майдонигаaloҳида чиқиш йўли бўлиши керак. Сайд

майдони худуди 1 бош түяқуш учун ёшига қараб 10 м^2 дан 250 м^2 гача ажратиласи.

Сайр мадонини ўрашда, девор тўсиқ ўрнатишда бир-бирини инкор этувчи икки факторга эътибор бериш керак: сайр майдони узунлиги ва уни қуриш нархи. Сайр майдони тўғри бурчакли шаклда бўлиши ва томонларини ўзаро нисбати 1:5 дан 1:10 гача бўлиши керак. Томонлари тенг тўғри тўртбурчак (квадрат) шаклида бўлса, уни қуриш учун материал кам сарф бўлади, шунинг учун анча арzon тушади, лекин майдон томонларини ўзаро нисбати қониктирмайди.

Саноат ёки тижорат мақсадида түяқушларни парвариш қилишда 1 жуфт түяқуш учун 1,5-1,6 гектар ер майдони ажратиш керак бўлади, бундан ташқари пайдо бўладиган наслини ҳам ҳисобга олиш керак. Түяқушлар иқлим шароитларига енгил мослашадилар, түяқушчиликни ҳосилсиз бўш ерларда, экин экишга яроқсиз ерларда ҳам катта мувофақиятлар билан ривожлантириш мумкин.

Түяқушларни озиқлантириш-тирик организмнинг фаолияти учун барча керакли моддаларни бериш лозимлигини инобатга олиб, рационни тўғри тузиш учун озуқа таркибидаги моддалар айни қайси мутаносибликда бўлиши шартлигини билиш керак бўлади.

Оқсиллар (протеин) – ер юзидаги тирик организмларни асосини ташкил этади, түяқушлар организми учун ҳам планетамизнинг барча тирик мавжудодлари каби зарур модда ҳисобланади. У дуккакли ўсимликларда катта микдорда бўлади. Түяқушларни озиқлантиришда оқсил манбаи ҳисобида соя дуккаги, бўрилуккак (люпин) ёки сигир нўхати (ўтсимон ўсимлик) лардан фойдаланади.

Углеводлар (карбонсув) – озуқа базасини асосий таркиби ҳисобланади. Айнан углеводлар организмни энергия билан таъминлайди. Бундан ташқари улар организмнинг ёғ қатламларида захирага тўпланиш ҳусусиятига эга. Галла ўсимликлари: маккажўхори, арпа, сули, тариқлар углеводларга бой бўлади.

Организмни тўғри фаолият юргизиши учун түяқушларга скелетини ривожланиши ва мустаҳкамланиши мақсадида яна минерал қўшимчалар зарур бўлади. Минерал моддалар кепак, тухум қобиғи ва суюк унида кўп микдорда бўлади. Минераллар манбаи бўлиб түяқушлар учун яна кўк озуқалар ҳам ҳисобланади.

Ширави озуқалар витаминларга бой бўлиб, организмни иммун тизимини кучайтиради. Айниқса қиши мавсумида витаминли моддаларни бериш жуда муҳим. Чунки шу даврда түяқушларга кўк озуқа берилмайди. Ушбу даврда витаминлар манбаи бўлиб аввалом бор пичан хизмат қиласи.

Паррандахонада бўлган түяқушларни нафақат организмга керак бўлган, балки маҳсулдорлигини ошириш учун ҳам зарур бўлган микдорда тўйимли озуқалар билан таъминлаш керак бўлади. Бунинг учун рационнинг асосий қисми енгил ҳазм қилинадиган озуқалардан таркиб топиши керак бўлади. Озуқа

таркибидаги ҳазм бўлмайдиган таркибий қисми (компанентлар) озуқанинг тўйимлилигини таъминлаб бера олмайди. Ҳатто түяқуш бир кунда 5-7 кг озуқа истеъмол қилган тақдирда ҳам етарли миқдорда тўйимли моддалар қабул қилмайди.

Бундан ташқари озуқани таъмига ҳам эътибор қаратиш керак бўлади. Агар озуқа яхши ҳазм бўладиган бўлса, лекин таъми мазали бўлмаса ҳам уни хоҳламай истеъмол қилади. Одатда ушбу муаммога ширали озуқалар: қовоқ, шолғом, лавлаги ва шунга ўхшашлар қўшиш билан барҳам берилади.

Катта ёшдаги түяқушларга бир қунда икки маҳал озуқа берилади. Худди шундай бир ёшдан катта бўлган түяқушларга ҳам шу усулда берилади. Бир ёшгача бўлган ёш түяқушларга кунига 3-4 маҳал озуқа берилади.

Кушнинг ёшига қараб озуқа таркибидаги тўйимли моддалар ўзаро нисбати катта фарқ қилади. Катта ёшдаги түяқушлар рациони ёш түяқушлар рационидан катта фарқланади.

Түяқушларга ичимлик суви ҳам кераклиги хақида эсдан чиқариш керак эмас. Гарчи катта ёшдаги түяқушлар чанқоқликни енгил ўтказсалар ҳам ичимлик сувини катта миқдорда, иштаха билан ютади. Түяқушларга озиқланиш вақтида ичимлик суви бериш мақсадга мувоғик бўлади.

Ёш түяқушлар катта ёшдаги түяқушларга нисбатан ичимлик сувига кўпроқ мухтож бўлишади. Түяқушчаларни ҳар доим ичимлик суви ичиб туриши учун доимий ичимлик суви билан таъминлаб туриш тавсия этилади. Сувдонлар доим тозаланиб, тоза ичимлик суви билан тўлдирилиб турилиши керак. Ҳар доим ичимлик суви билан таъминлаб туриш, түяқушчаларнинг қаровсизлик оқибатида нобуд бўлишидан асрайди.

Түяқушлар рациони-фермада боқилаётган түяқушларни рациони бошқа қишлоқ хўжалик қушлариникидан унча фарқ қилмайди. Бедани қишига пичан кўринишида тайёрлаши керак бўлади, ундан ташқари омухта ем, витамишли қўшимчалар ва чиганоқлардан фойдаланилади.

Беда озуқаси, түяқушлар озуқаси таркибий қисмининг асосини ташкил этади. Қишида қушлар пичан истеъмол қилишади, иссиқ мавсумда эса кўк масса истеъмол қилади. Бундан ташқари түяқушларга бериш учун беда уни ҳам тайёрланади. Бедага ҳар бир бош түяқушга бир кунда 1,5 кг ҳисобидан омухта ем ҳам қўшилади.

Шу билан бирга уларга яна бошқа ўсимликлар ингредиентлари (аралашмалари) ҳам керак бўлади. Улар орасида кенг тарқалганлари: буғдой, тарик, сули, соя дуккаги ёки унинг уни, майдалангандан маккажўхори, нўхат, буғдой кепаклари. Озуқа таркибига балиқ ва суюқ унлари, қобиғидан тозалангандан тухум, сут, сут зардоби, гидролиз хамиртуруши, ош тузи ва витамин-минералли комплекслар албатта кириши лозим.

Қишло мавсумида түяқушлар рационига сабзавотлар қўшиш мумкин, шулардан сабзи, карам, лавлаги, хашаки шолғом, қовок, брюква шолғомсимон сабзавот ва картошкалардир. Сабзавотларни емдонларга солишдан олдин майдалаш, картошкани эса пиширилган ҳолатда бериш тавсия этилади. Озиқ-овқат чиқиндиларини ҳам майдаланган ҳолатда йирик бўлмаган фракцияларда емдонларга солиб бериш мумкин.

Интенсив парвариш қилиш усулида түяқушларни озиқлантириш- агар түяқушчилик фермасида яйловсиз боқиши ташкиллаштирилаётган бўлса, уларга майдаланган кўк озуқа ва пичан ҳамда омухта ем концентрати керакли миқдорда етказиб берилиши керак бўлади.

Махсус омухта ем концентрати бир бош паррандага 1,5 кг ҳисобидан кўк озуқага аралаштириб берилади. Кўк озуқа турли ўтлардан таркиб топган бўлса мақсадга мувофиқ бўлади. Тухум бериш пасайиши даврида озуқа таркибидаги омухта ем концентрати миқдорини камайтириш ёки арzon озуқа аралашмасидан фойдаланиш мумкин. Лекин тухум бериш даври бошланишидан олдин озуқа таркиби қучайтирилади ва бутун тухум бериш даврида шу даражада ушлаб туриш керак бўлади. Тухум бериш даврида ва шу даврнинг охиригача юқори даражада тўйимли озуқани тўхтатмасдан доимо бериб бориш жуда муҳим, ҳатто қисқа муддатли озуқа камайиши ҳам тухум беришини тўхтатиб қўйиши мумкин. Тухум беришни ўша даражага кўтариш учун 1 ой муддат керак бўлади.

Интенсив парвариш қилиш усулида түяқушларга ҳазм қилиш органлари яхши ишлаши учун йирик қум ва тош беришни унутиш керак эмас. Озуқа таркибига қўшиладиган айрим ингредиентларни: ўсимлик ёғи, балиқ уни, бор, витамин-минералли комплекс, дикальцийфосфат, рух, метионин оқсилилари керакли миқдорда қўшилади.

Түяқушларни якуний озиқланиш рациони ишлаб чиқилмаган. Ёшидан келиб чиқиб түяқушларга мувозанатлашган витамин, минерал моддалар ва керакли миқдорда хом клетчатка берилиши керак.

Түяқушлар озуқаси майдаланган маккажўхори, тарик, буғдой, соя шроти, балиқ уни, гидролиз хамиртуриши, беда уни, карбонат кальций, моногидрат дикальций фосфат, ош тузи, витамин ва минерал премикслардан, .қишида түяқушларни турли ўтлардан тайёрланган пичанлардан иборат.

1-жадвал

Туяқушлар учун энергия алмашинуви ва тўйимли моддалар нормаси,%

Кўрсаткичлар	Рацион тури		
	Бошланғич (стартовый)	Ёш туяқушларга	Катта ёшдаги туяқушларга
Энергия алмашинуви, ккал/кг	2540	2430	2485
Хом протеин	18	19	20
Хом ёғ	4	4,25	4,4
Хом клетчатка	8	10	10
Клетчатка	15	15	16
Кальций	2	2	2,5
Фосфор	1	1	1
Лизин	1	1	1,2
Метионин	0,34	0,34	0,4
Цистин	0,3	0,3	0,3

2-жадвал

Туяқушлар учун озуқага бўлган йиллик талаб

Озуқа	Бир йилга талаб, кг
Омухта ем ПК – 5 (0 дан 6 ҳафтагача)	12-18
Ем концентрати (6 дан 16 ҳафтагача)	100
Майдаланган маккажўхори ёки унинг силоси	120-125
Беда уни	120
Янги ўрилган кўк ўт (йилнинг иссиқ мавсумида)	200

Туяқушларга қўшимча озуқа сифатида саноат ва озиқ-овқат чиқиндиларини, кунжара ва шрот (3 ойлик ёшигача фақат соя шроти), майдаланган сабзавотлар, пиширилган картошка, гўшт – суюк уни берилади. Катта ёшдаги қушларга ва ёши бир ёшдан юқори ёш қушларга озуқани кунига 2 маҳал берилади, бир ёшгача бўлган ёш туяқушларга кунига 3- 4 маҳал берилади.

Туяқушларни интенсив парвариш қилиш усулида боқища турли ёш гурӯҳларига қараб бериладиган озуқа таркиби қуйида кўрсатилган.

**Бир кунликдан то катта ёшдаги түяқушлар учун озуқа рационы наъмунаси
(1 кг тирик вазн учун гр. ҳисобида)**

Ингредиентлар	0-2 ойлик, бирламчи фаза	2- 4 ойлик, бошланғич фаза	4-6 ойлик, ўсмир фаза	6-10 ойлик, ўсмирдан кейин фаза	10-14 ойлик, ўсиш охирги фаза	14 ойлик ва ундан юқори ёшда, асосий фаза
Беда	22,7	260	428	812	884,6	420
Маккажүхори	577	501,3	463,5	172,7	100	0
Макка ёғи	20	20	0	0	0	0
Соя ёғи	232	86	30	0	0	0
Балиқ уни	120	106	59	0	0	8,9
Трикалцийфосфат	5,3	7,4	11	11	11,2	15
Күйдирилган бўр	17	12,3	3	0	0	0
Метионин	1	2,23	1	1,4	1,7	1,6
Витамин – минералли премикси	4,5	4,5	4,5	2,5	2,5	2,5
Цинк бицитрат	0,5	0,5	0	0	0	0
Беда пиччани	0	0	0	0	0	552

Майдаланган чиганоқ ва озукапоб охак ҳар доим эркин ҳолда алоҳида емдонларда бўлиши керак, чунки түяқуш болаларини бўйини интенсив ўсишида сукни шакллантириш катта аҳамият касб этади (биринчи 6 ойда ҳар ойда 30 см.гача ўсади).

Түяқушларга бериладиган озуқа миқдори, биринчидан уларнинг ёшига ва озуканинг энергетик қувватига боғлиқ. Ўсаётган түяқушлар учун бир кунлик озуқа истеъмоли ўз тирик вазнини 3-4 фоизини ташкил этади. Катта ёшдаги түяқушлар бир кунда тирик вазнига нисбатан 2,5 фоиз атрофида озуқа концентрати истеъмол қиласи.

Түяқуш жўжаларининг 1 кг тирик вазн олиши учун 1,4-2,1 кг озуқа бирлиги истеъмол қилиши керак бўлади. 3-6 ойлик ёш түяқушларнинг 1 кг тирик вазн олиши учун 2,6-3,0 кг озуқа бирлиги сарфланиши талаб этилади ва ўсишнинг якунловчи этапида (7-12 ойликда) бу нисбат 4,1-15,0 кг озуқа бирлиги сарфини ташкил этади.

Түяқуш томонидан бир кунда ичиладиган сув миқдори иқлим шароитлари ва истеъмол қилинган озуқа турига боғлиқ. Катта ёшдаги түяқуш юқори ҳарорат ва паст намлик кўрсаткичидан бир кунда 12 литр сув ичади.

Зарур бўлган вақтда “В” гуруҳидаги витаминлар ва биотин препаратларини озуқага ҳар бир бошига 5 г. ҳисобидан қўшилади.

Ярим интенсив парвариш қилиш усулида түяқушларни озиқлантириш-

Ярим интенсив парвариш қилиш усулида түяқушларни озиқлантириш катта муаммолар келтириб чиқармайды. Қушлар етарли даражада керакли бўлган миқдорда барча озуқа компонентларини осонгина яйловда эркин ўтлаш ва тўйимли омухта ем концентрати истеъмол қилиш орқали олади.

Табиий шароитга максимал даражада яқинлаштирилган муҳитда табиий озуқани истеъмол қилиш фойдадан ҳоли эмас.

Наслдор қушлар учун кўпайиш даврида кучли тўйимли озуқа бериш кераклигини эсда тутиш лозим. Наслга мўлжалланган түяқушларга маҳсус қўшимча рацион билан таъминланиши керак. Қиши даврида түяқушларнинг ҳар бирига 1 кг-дан гранулаланган концентрат бериш тавсия этилади. Парваришлаш даврининг кейинги ҳафталари озуқа концентрати миқдорини 3 кггача кўпайтирилади. Шу билан бирга майлодаланган қўк озуқани концентратга қўшиш зарур бўлади. Агар кўпайиш мавсумининг бошида наслли түяқушлар жуфтлашиш учун тайёрлигини билдирувчи белгилари пайдо бўлмаса, озуқа сифати яхшиланиб, миқдори кўтарилади.

Экстенсив парвариш қилиш усулида түяқушларни озиқлантириш-

Агар түяқушлар фермада экстенсив услубда парваришланаётган бўлса, асосийси-катта миқдорда сифатли яйлов майдонлари билан таъминлаш керак бўлади. Бунинг учун атрофи тўсилган кенг хайдалмайдиган ер майдонлари талаб этилади.

Агар фермада бошқа ҳайвонлар ҳам боқилаётган бўлса, уларни түяқушлар билан бирга боқса бўлади.

Экстенсив тизими фермада қўлланилаётган бўлса, озуқа ҳаражати унча кўп бўлмайди, озгина бўлади, чунки озуқани асосий қисмини қушлар яйловда ўзлари топиб истеъмол қилишади. Лекин түяқушлар парваришланаётган бундай услугуб кўпроқ маҳаллий табиий-иқлим шароитларига боғлик бўлади.

Агар иқлим шароитлари ёмонлашиб, ёмғир ёки қурғоқчилик бошланса, қушлар ўзини яйловда озуқа билан тўлиқ таъминлашда айrim муаммолар келиб чиқади. Бундай ноқулай иқлим шароитларида фермадаги қушларга қўшимча равища озуқа бериш керак бўлади.

Түяқушларни тухум қўйиш даврида озиқлантириш-тухум қўйиш мавсумида түяқушлар озиқланишини алоҳида назоратга олиш керак. Лекин эркаги ва ургочисини озуқага бўлган талаби бу даврда бир хил эмас. Ургочиси тухумнинг қобиғини сифатли шакллантириш учун рацион таркибида кальций моддаси миқдори юқори бўлишига муҳтоҷ бўлса, рацион таркибида кальций моддаси миқдори юқори бўлган озуқа эркагига зиён бериши мумкин. Кальций моддаси (сперма)ни ишлаб чиқаришда алоҳида аҳамиятга эга бўлган рух моддасини организм томонидан ўзлаштиришга тўсқинлик қиласи.

Бундан ташқари түяқушнинг эркагига кўп озуқа истеъмол қилиш заарли, чунки семириб кетиш ёмон асоратларга олиб келади, натижада тухумни уруғлантириш фоизи тушуб кетади, аммо урғочиларидан сифатли тухум олиш учун кучайтирилган тўйимли озуқа бериш керак бўлади.

Тухум олиш мавсумида түяқушларни эркаги ва урғочилари учун алоҳида озуқа рациони ташкил этиш керак бўлади. Түяқуш эркагини бу даврда ичида озуқа рационини ўзгартирмасдан, алоҳида сайр майдонида боқилади. Ҳар иккинчи куни түяқуш эркагини жуфтлашиши учун урғочиси сайр майдонига қўйиб юбориш тавсия этилади, бунинг учун бир неча соат бирга бўлиш етарли бўлади. Лекин түяқуш эркагини урғочисининг сайр майдонига, урғочилари озуқанинг катта қисмини ютиб бўлишгандан кейин қўйилади.

Түяқуш жўжаларини озиқлантириш-озиқлантириш ва санитар-гигиеник шароитлар-асосий икки факторлар, ёш түяқушларнинг нобуд бўлмасдан омон қолиши учун бевосита таъсир ўтказувчи омиллардир ва фермада түяқушчиликни ривожланиши ҳам мана шу икки омилларга боғлиқдир. Шунинг учун биз түяқуш жўжаларини озиқлантиришни алоҳида кўриб чиқамиз.

Дунёга энди келган түяқуш жўжаси биринчи кунлари киндик қисмида жойлашган қопчадаги тухум саригини сарфлаш ҳисобига яшайди, шунинг учун хаётининг биринчи кунлари озуқага эҳтиёж сезмайди. Аммо барибир түяқуш жўжалари бу кунлари озуқа билан таъминланиши керак. Бир кунда икки маҳал озуқа истеъмол қилувчи катта ёшдаги түяқушлардан фарқли ўлароқ, түяқуш жўжалари емдонларида ҳар доим озуқа бўлиши керак. Бундан ташқари сувдонларда ичимлик сув бериш ҳам эсдан чиқмаслиги керак. Катта ёшдаги түяқушлар узоқ муддатли сувсизликни енгил ўтади, лекин ёш түяқушлар доимо сувдонларда ичимлик суви бўлишига эҳтиёж сезади. Ҳар куни сувдонларни тозалаб, юваб ва сувини алмаштириб туриш орқали тозаликни, гигиенани сақлаб туриш жуда муҳим.

Түяқуш жўжаларига концентрат ва майдаланган кўк бедадан таркиб топган озуқа, суюқ аралашма ҳолатида берилади. Уларга бериладиган озуқа таркибидаги ўсимлик пояси ва бандлари олиб ташланади, чунки ичак фаолиятини бузиш эҳтимоли мавжуд. Озуқа таркибидаги дағал толали ўсимликлар компонентлари түяқуш жўжаларини жиддий тарзда ичини қотиб қолишига олиб келиши мумкин.

Түяқуш жўжалари 4 ойлик ёшига етгунча озуқа таркибидаги клетчатка миқдори чегараланган бўлиши керак. Биринчи ойлари беда майдонларида жўжаларни боқиши мумкин эмас, кейинчалик клетчатка миқдорини аста секинлик билан ошириб бориш мумкин бўлади.

Түяқушлар боқилаётган худудда катта бўлмаган қум уймаси, чиганоқ, озуқабоп охак ва тошлар тўплами ташкил этиш керак бўлади. Таркибида охак компоненти мавжуд бўлган озуқа қўшимчалари жадал суръатлар билан ўсаётган

туяқушнинг жўжалари учун скелетини шакллантиришда катта аҳамиятга эга. Ахир хаётининг биринчи ярим йиллигида таяқуш жўжалари ҳар ой 30 см.гача ўсади.

Ўз худудида айланиб юрган таяқуш жўжалари тошлар, тухум қобиғи ва сабзавот бўлакларини, учраган ҳамма нарсани иштаха билан ютиб юборади. Таяқуш жўжалари томонидан катта миқдорда ютиб юборилган тош ва қумлар озуқа ҳазмини нормаллаштиради.

Агар табиий озуқа таркибида витаминалар миқдори кам бўлса, қўшимча равишда витаминаларни алоҳида ичимлик сувига қўшиб берса бўлади. Биотин ва “B” гуруҳидаги витаминаларни ҳар бир қушга 5 г ҳисобидан қўшиш тавсия этилади.

Таяқуш жўжаларини катта ёшдаги таяқушлар билан бирга боқиши ниҳоятда маъқул усул эмас. Бундай усулда юқумли касалликлар билан оммавий тарзда заараланиш хавфи туғилади, айниқса ёш таяқушлар катта ёшдаги таяқушлардан ўта хавфли касалликларни юқтириб олиши мумкин.

Таяқушларни қўпайтириш-таяқушлар эркаги 4-5 йиллик ёшида жинсий вояга этилади, урғочиси эса 3 ёшида тухум қўйиши бошлайди. Шунинг учун қўпайтириш мақсадида жинсий етук таяқушлар ва мос равишда ҳар иккала жинсдан ҳам ҳар хил ёшдаги қушлар сотиб олинади. Ана шунда таяқушлардан бринчи мавсумнинг ўзида насл олиш мумкин.

Таяқушларни 15 ойлигидан бошлаб жуфтлашиш мавсумидан бошқа даврларда эркагини ва урғочисини алоҳида-алоҳида ушланади. Бу даврда таяқушларни организми тўлиқ дам олиши ва янги жуфтлашиш, тухум қўйиш мавсумигача куч йиғиши учун қарама қарши жинсларни алоҳида ажратиб боқилади.

Таяқуш эркагини жинсий балоғатга етганлигини болдирининг ва тумшуғининг қизарган рангига қараб билиш мумкин. Танасининг мана шу қисмларини айниқса ёрқин қизил рангта кириши жинсий балоғатга етганлик кондициясининг энг юқори чўққисига чиққанлигини англатади. Ва акси жуфтлашиш мавсумида уларни рангизланиб бориши, ушбу таяқуш эркагини жинсий қувватини (фаоллигини) пасайиб боришидан бир дарак бўлади. Одатда бу ҳолатда тухумларнинг уруғланиш фоизи камайиб кетади, шунинг учун қувватизланиб, ориқлаб қолган таяқуш эркагига дам бериш ва қувватга кириши ҳамда унумдорлиги тушуб кетмаслиги учун алмаштирилади.

Таяқуш эркаги нафақат жинсий фаоллиги, балки темпераменти бўйича ҳам тоифага ажратилади. Жуфтлашиш даврида таяқушнинг турли эркаклари урғочиларига нисбатан ўзини қандай тутишига ҳам алоҳида эътибор берилади. Айримлари ўзларини босиқ ва сабрли тутадилар, улар шошилмайдилар, “жуфтлашиш рақси”ни ўзининг бўғиқ “қўшиғи” ижро этган ҳолда мамнуният

билан ижро этади ва урғочиси билан эхтиёткор бўлиб алоқа қилади. Лекин бошқа түяқуш эркаги шошилмасдан урғочисига эътибор кўрсатмасдан, унга нисбатан тажавузкор бўлади ва жисмоний жароҳат ҳам етказиши мумкин. Бундай түяқуш эркаклари бракка чиқарилади.

Түяқуш урғочиси жуфтлашиш мавсумида жуфтлашишига тайёр бўлса ўзини мос равишда адекват тутади. Улар ҳам унга эътибор қаратган эркаги олдида ерга эгилиб ва қанотларини тушуриб ўзига хос “рақс” тушади. Эркагини эътиборини баҳолаб, урғочиси бошини пасайтиради ва шу вазиятда жимиб қолади. Бу эркаги учун жуфтлашишни бошлишига сигнал бўлиб хизмат қилади.

Жуфтлашиш вақтида түяқуш эркаги жимиб қолган урғочисини орқасидан яқинлашади, бир оёғини унинг танасига тираб, иккинчи оёғини елкасини устига қўяди. Түяқушларни жуфтлашиш акти одатда 5-10 дақиқадан кам бўлмайди.

Бизга маълумки, ота-она түяқушлар тухумларни навбат билан босиб ётади, ҳатто отаси онасига нисбатан қўпроқ наслни очириб чиқаришда иштирок этишга ҳаракат қилади. Шунинг учун наслдор ота-она қушларни тухумни босишига йўл қўймаслик керак. Ота түяқуш тухумни босишини бошласа, унинг мояки кичиклашади ва у уруғлантириш хусусиятини пасайтиради ёки йўқотади. Маҳсулдорликни пасайишини олдини олиш мақсадида эркаги босишига ҳаракат қилмасдан, урғочиси билан жуфтлашиб туриши ва маҳсулдорликни тушуриб юбормаслик учун қилинган тухумларни ўз вақтида олиб туриш керак.

Африка түяқушининг тухумини оғирлиги таҳминан 2,2 кг.ни ташкил этади. Ҳар бир урғочиси ҳар куни эмас, кун ора куннинг иккинчи ярмида тухум қилади. Бир циклда ўртacha 18-20 дона тухум беради, кўпайиш учун шароит яратиб берилса бундай циклдан бир йилда 5 тагача бўлади.

Түяқушларнинг уяга оид даври март - апрель ойидан октябрь ойигача давом этади. Урғочи түяқушлар тухум қўйиши циклларга бўлинади, цикллар орасида 8-10 кун тухум қўйишдан тўхтаб олади. Йил давомида урғочи түяқушларнинг ҳар бири 60 донадан аниқ тухум беради. Ушбу тухумларнинг 80 фоизи уруғланган бўлади. Уруғланган тухумларнинг 85 фоизидан түяқуш жўжалари (полапонлари, қуш боласи) очиб чиқади. Тухум инкубацияси 42 кун давом этади, ва қуш боласи одатда 2-3 кун давомида дунёга келади. Түяқуш жўжаларининг тухумга оид тишлари бўлмайди, шунинг учун мустаҳкам тухум қобигидан бақувват оёқларининг қаттиқ тирноқлари ёрдамида чиқиб келади.

Одатда биринчи мавсумда маълум бўлиб қолади, қайси урғочининг келажаги бор, қайси бири браковка қилиниши керак. Биринчи йили уруғланган тухум сони йил давомида 25 донадан кам берган бўлса, унда бундай урғочилар браковка қилинади.

Тухумни инкубация қилиш-түяқуш эркаги урчиш даврининг бошида жуфтлашиш учун ўзига бир нечта урғочи түяқушларни танлаб олиб, унча чуқур

бўлмаган чуқурликдан иборат уя тайёрлайди. Кўпинча уя қуриш учун ерни фермадан ташқарида ёки нокулай бўлган жойни танлайди, масалан, фермер юрадиган йўлакни. Шунинг учун урчиш даврида қушларга ажратилган худудни ташлаб кетмаслиги учун эътиборлироқ бўлиш керак бўлади. Бундан бўлак ўзингизга маъкул келган жойдан, туюқуш эркагига ёрдам сифатида олдиндан уя учун чуқурча қазиб қўйиш мумкин. Чуқурчани тагини текислаб, атрофига тупроқдан сепиб тўсиқча ясалади. Яна уяга йирик қум сепилса мақсадга мувофиқ бўлади. Бу қўрилган чоралар туюқуш тухумини босилишидан ва чақилишидан сақлайди. Бундай қурилмаларни ўзингизга маъкул келган худуддан бир нечтаси ясалса мақсадга мувофиқ бўлади, чунки қушларда улар орасидан биттасини танлаб олиш имкони туғилади. Одатда бундай ҳолатларда туюқуш эркаги худди фермер тайёрлаган уяни танлайди ва шу уялардан бирида тухумлар пайдо бўла бошлайди.

Бир туюқуш эркагини урғочилари бир ерга, умумий уяга тухум қўйяди. Кундузи урғочиси тухумда ўтиради, кечасига эркаги уни алмаштиради. Одатда бир уяда 20-25 дона тухум бўлади. Лекин ҳамма тухумдан ҳам полапонлар очиб чиқмайди. Туюқуш тухуми қобигини қоваксимон тузилиши ва кутикуласини йўқлиги туфайли микробларга мойил бўлади. Шунинг учун нам иқлимли минтақада туюқуш полапонлари тухумдаги ривожланишни муртак босқичида 20 фоизгача нобуд бўлади. Албатта қум билан қопланган Африка саванналарида жазирама иссиқ, намлик миқдори паст бўлган табиий иқлим шароити тухумларни микроблар билан заарланишига тўсқинлик қиласи ва тухумдаги ривожланишни муртак босқичида полапонларнинг нобуд бўлиш ҳоллари кам учрайди. Лекин у ерда полапонларни пайдо бўлишига қаршилик қилувчи бошқа сабаблар кўп.

Полапонлар соғлом тухумлардан ахиллик билан бир неча кун ичida ёруғликка чиқадилар. Туюқуш жўжалари кўрадиган ва момик парли бўлиб ёруғ дунёга тухумдан очиб чиқади. Усти қуриб бўлгандан кейин ота-онасининг орқасидан югириб юради ва мустақил равишда озиқланишни бошлайди. Жўжаларнинг ҳимоясини таъминлаш-отасининг вазифасига киради.

Туюқушларни тухумини териш ва сақлаш-туюқушчилик фермасининг эгасини энг асосий вазифаси табиий инкубацияга мўлжалланмаган, яъни ота-она туюқушлар босиб ётиши режалаштирилмаган тухумларни ўз вақтида териб олиш. Сунъий инкубация учун янги қўйилган тухумларни териб олиш мақсадга мувофиқ бўлади. Тухум қанча уяда кўп ётса, шунча касаллик қўзғатувчи бактериялар унда ривожланиш эҳтимоли катта бўлади ёки тухумдаги муртакда вақтидан илгари ривожланиш жараёни бошланиши мумкин.

Кўёшнинг кучли нурлари тўғридан-тўғри тухумга тушиши оқибатида тухум ичидаги муртак нобуд бўлиши мумкин. Бундан ташқари қўйилган тухумни уядан тез териб олиш, туюқушларни тухум қўйиш маҳсулдорлигини давом

эттиришга мажбур этади, чунки йўқолган тухумни ўрнини қоплаш мақсадида она тяқушлар яна тезроқ тухум қўйиш ҳаракатига тушиб қолади.

Тухумларни уядан териб олиш учун ота-она тяқушларни ҳайдаб юбориш мумкин эмас. Биринчидан, тяқушлар хужум қилиши мумкин, иккинчидан, тухум олиш даврида тяқушларни стресслардан сақлаш лозим. Шунинг учун ота-она тяқушлар уядан узоқлашганда ва уларга уяда нима бўлаётгани кўринмайдиган пайт тухумларни териб олинади.

Териб олинган тяқуш тухумларини қутиларга тўмтоқ томонини юқорига қилиб олдиндан қуруқ латта билан артиб ва юмшоқ нарсага ўраб тахланади. Қутиларга тухумлар ташиш вақтида силкиниш ёки урилишларда лат емаслиги учун титраш, зириллаш, тебранишга қарши резина гиламчалар солинади. Агар тухумларни очик ҳолда ташилаётган бўлса, унда қути устига қуёш нурини қайтариш ва тухумларни қизиб кетишдан сақлаш учун оқ рангта бўялган қопқоқ ёпилади.

Агар тухум ифлосланган бўлса, сақлаш хонасига қўйишдан олдин ювилади. Тяқуш тухумини ювиш учун тайёрланган сув илиқ 40 градус атрофида бўлиши керак. Ушбу мақсадда совуқ сувни ишлатиш қатъиян ман этилади, чунки тухумнинг ичидаги моддалари киришиши оқибатида сув тухум ичига кириб кетади.

Тухумни ювиш олдидан қўлни заарсизлантириш қилиш керак. Сувга ҳам таркибида йод ёки хлор моддаси мавжуд бўлган дезинфекцияловчи модда солиши керак бўлади. Тухумни ифлосликлардан тозалаш жараёнида зинхор куч ишлатиб тухум қобигидан қириб ташлаб бўлмайди. Ҳар бир тухумни сувда 3 дақиқадан кўп ушлаб бўлмайди. Тухум ювиб бўлингандан кейин ҳавода қуритилади.

Тяқуш тухумларини инкубациядан олдин 10 кундан кўп бўлмаган муддат сақлаш мумкин, энг мақбули 1 хафта. Бунда хона ҳарорати 15-18 градус ва нисбий намлиги 40 фойзни ташкил этиши керак. Инкубация учун сақланаётган тухумларни ҳар куни бир марта ағдариб туриш мақсадга мувофиқ бўлади. Агар доимий равишда тухумни ағдариб туришни иложиси бўлмаса, унда хеч бўлмаса сақлаш муддатида бир марта ағдариш керак бўлади.

Тухумни тўмтоқ томонини юқорига қилиб сақлаш мумкин, лекин ён томонга ётқизиб ҳам сақлаш мумкин. Тухумни сақлаш учун совуткичдан (холодильник) фойдаланиш мумкин, агар у берилган параметрлар бўйича нисбий намлик ва ҳароратни назорат қилиб туришни имконини берса. Акс ҳолда термосдан фойдаланиш мумкин, совутиш учун муз пакетлардан фойдаланиш мумкин.

Тухумни инкубаторга қўйишдан олдин, уни албатта дезинфекция қилиш керак бўлади. Дезинфекция қилиш учун водород пероксиди ёки формальдегидни пуркагич орқали сепилади.

Инкубация-фермер түяқушларни қўпайтиришдан самарали фойдаланишини хохласа сунъий инкубациясиз юқори натижага эришиб бўлмайди. Инкубация яхши якунланиши учун фермадаги түяқушлар тухумининг тузилишидаги ўзига хос хусусиятларини билиш керак.

Одатда фермада тухумларнинг асосий қисми инкубация учун ишлатилади. Жанубий Африка қишлоқ хўжалик илмий текширув марказининг маълумотларига кўра асосий муаммо бу тухумларни юқори бўлмаган 75 фоизи уруғланганлигидир.

Түяқуш тухумининг массаси таҳминан 1,5 кг.ни ташкил этади. Шунда тухум узунлиги 15-19 см.ни, энига 13-15 см.ни ташкил этади. Лекин түяқушни тухумининг массаси түяқуш урғочисининг танасига нисбатан 1 фоизни ташкил этади, бу кўрсаткич уй товуқларига нисбатан 3,5 баробар кичикроқ ва беданага нисбатан 8 баробар кичкинадир.

Ҳақиқатда түяқуш тухуми 1 кг.дан 2 кег.гача бўлади, лекин ўртача вазни 1,3-1,7 кг.ни ташкил этади. Инкубация давом этиш муддати 42 кунни ташкил этади.

Инкубация қилишда тухум қобигининг ғоваклилиги асосий муҳим омиллардан ҳисобланади. Айниқса тухумдан полапонларни чиқиш фоизини юқорилиги тухумнинг ғоваклилик даражасига боғлиқ бўлади. Бу кўрсаткич бўйин ранги ҳар хил бўлган қушларда фарқланади, шунинг учун ҳар хил түяқушларнинг тухумини инкубация қилишда ҳар хил нисбий намлик олинади. Чунки тухумнинг қуруши ва вазнини енгиллаши нисбий намликка боғлиқ.

Түяқуш тухумининг 1,8 мм.лик ўртача қалинликдаги қобифи, 220 г. оғирликда бўлади ҳамда ўта мустаҳкамлиги билан ажralиб туради, яъни 55 кг.гача бўлган юкни бемалол кўтаради, солишириш учун товуқ тухуми 3,5 кг.гача бўлган юкни кўтаришини мисол келтиришимиз мумкин.

Тухум қобифи тагида мустаҳкам пардалар мавжуд. Ташқарисидагини қалинлиги 0,12 мм, ичкарисидагини қалинлиги 0,08 мм бўлади. Товуқ тухумларида тегишли равища 0,06 мм ва 0,008 мм бўлади. Пардалар бевосита тухум қобифига уланган ва унга қўшимча мустаҳкамлик беради. Түяқуш тухуми қобифида кутикула умуман йўқ. Түяқуш тухумида ҳаво ўтказувчанлик товуқ тухумига нисбатан анча юқори. Бу хусусиятларини сунъий инкубация қилишда эътиборга олиш зарур.

Йирик тухумлар ортиқча вазн йўқотмаслиги учун паст нисбий намлик ва ҳаво ҳароратида инкубация қилинади. Бир хил ғовакли, икки хил вазни билан 1100 гр. ва 1800 гр.ли тухумлар бир хил шароитда инкубация охирида биринчиси 165 гр. ва иккинчиси 270 гр. вазн йўқотади. Шунинг учун ҳар хил катталикдаги тухумлар инкубация параметрларида керакли ўзгартиришлар қилиб, алоҳида – алоҳида шкафларда инкубация қилинади. Агар катта – кичик тухумлар бир инкубацион шкафда бир хил шароитда инкубация қилинса, ё катталари, ё

кичиклари номувофиқ шароитда қолади. Йирик тухумлар намлик кам буғланиши оқибатида қизиб кетиши ва мос равища намлик буғланиши оқибатида майда тухумлар қизиб кетмайды, аммо қуриб вазни камайиб, кичрайиб, егил бўлиб қолади.

Инкубатор параметрлари- түяқуш жўжаларини очириб чиқариш учун маҳсус инкубатор керак бўлади. Товуқ ёки ғоз жўжаларини очириб чиқадиган инкубатор түяқуш жўжаларини очириб чиқаришга ярамайди. Доимий равища инкубаторга түяқуш тухумлари қўйилаётган бўлса, инкубацион шкафда 36,0-36,5 градус ҳароратни домий равища ушлаш керак. Африка түяқуши тухумларига нисбий намлик 20- 35 фоиздан кўп бўлмаслиги керак, Эму тухумига эса 32- 44 градус бўлиши, Нанду тухуми учун озгина баланд – 23-35 фоиз бўлиши керак.

Агар тухумлар инкубаторга бир вақтда қўйилган бўлса, унинг ҳароратини биринчи беш қуни 37,2 градусга кўтариш мумкин, кейин 36,5 градусгача туширилади. Түяқуш тухумлари иссиқлик сифими юқори бўлганлиги туфайли инкубация даврининг охирги ҳафтасида ҳавога нисбатан тухум қобиғини ҳарорати 2 градусга баланд бўлади. Шунинг учун инкубация охирида ҳаво ҳароратини озгина пасайтириш мумкин, чунки тухумлар ортиқча иссиқликни чиқариб ташлашга улгуриши ва қизиб кетмаслиги керак бўлади.

Инкубацион шкафларни ҳаво ҳарорати ва нисбий намликни бошқара оладиган хонада ўрнатиш кераклигини инобатга олиш зарур. Инкубатор ўрнатилган хона нисбий намлигини 40 фоиз, ҳароратини 21-25 градус ушлаб туриш керак. Инкубатор жойлашган хонани параметрлари ўзгариши тўғрисида сигнал берувчи курилма билан жиҳозлаш мақсадга мувофиқ бўлади.

Түяқуш тухумининг инкубация даври 42 кун бўлгани учун шу даврда 12-14 фоиз вазнини йўқотиши мумкин. Ўртacha кунига 0,3 фоиз вазн йўқотади. Бироқ бир хил шароитда ҳам тухум қобиғи ғоваклари ва қалинлигини фарқи ҳисобига 10 фоиздан 20 фоизгача вазн йўқотиши мумкин. Бунга йўл қўйиб бўлмайди, чунки бу икки ҳолда ҳам тухумдан жўжа чиқиши кўрсаткичи пасаяди. Хусусан, 12 фоиздан кам тухум вазни йўқотилганда, тухумдан түяқуш жўжаси чиқиши 78 фоизни, 14 фоиздан кўп тухум вазни йўқотилганда, тухумдан түяқуш жўжаси чиқиши умуман камайиб кетади-40 фоизни ташкил этади. Шу билан бирга тухум вазнини йўқотиши 12-14 фоизни ташкил этганда, тухумдан түяқуш жўжасини чиқиши 92,9 фоизни ташкил этади. Тухум вазнини йўқотилишини назорат қилиш учун ҳар ҳафта уни мунтазам равища тарозда тортиб туриш керак бўлади.

Одатга кўра тухум сақланиш вақтида, инкубация шкафига қўйиш олдидан, 13-куни овоскопия вақтида ва 28-куни тарозда тортилади. Амалда тухум вазнини бундай ўлчаш тухумдаги йўқотилаётган вазн микдорини назорат қилиб боришини таъминлайди ва инкубация жараёнига керакли ўзгартиришлар киритиб бориш имконини беради. Агар тухум вазни кўп йўқатаётган бўлса, нисбий намлик

күтарилади, кам йўқатётган бўлса, нисбий намлик туширилдади. Агар тухумларни маълум қисмида ўзгаришлар қайд этилган бўлса, унда уларни яххиси кичик инкубатор шкафига ўтказиб, улар учун алоҳида шароитлар яратилади ва назоратга олинади.

Туяқуш эмбриони ривожланиш жараёнида катта миқдорда кислородга муҳтож бўлиши маълум. Кислородга бўлган талаб инкубация жараёнида кун сайин ошиб боради ва ривожланишнинг 38-куни максимал даражага етади. Шунинг учун инкубацион залда ва инкубацион шкафда ҳаво алмашинуви интенсив равишда олиб борилиши керак.

Инкубаторга тухумлар узлуксиз равишда қўйилаётган шароитда 1 кг тухум учун 1 дақиқада инкубатор шкафига 0,2-0,3 литр ҳаво бериб турилади. Лекин инкубация даврининг охирига бориб бу параметр 0,545 литрни ташкил этади. Туяқуш жўжаларини тухумдан очириб чиқариш вақтида ушбу параметрни 8 баробаргача инкубация учун кўтариш зарур бўлади.

Тухумлар ҳаво камералари юқорига қаратиб, ветикал ҳолатда жойлаштирилади. Туяқушчилик билан шуғулланувчи қўпчилик фермерлар худди шундай қилишади ва шу билан бирга горизонтал ҳолатда тухумни инкубацияга қўйувчилар ҳам бор. Вертикал ҳолатда жойлаштирилган тухумлардан полапонлар осон очиб чиқишади ва муртакни ривожланиши яхши кечади. Лекин кўз билан тухумнинг ҳаво камераси қайси томонида жойлашганлигини аниқ айтиш қийин. Буни овоскопия қилиш орқали аниқлаш мумкин бўлади, ушбу усулага алоҳида тўхталиб ўтамиз.

Инкубацион лотоклардаги тухумларни пардаси қобиги билан қўшилиб ўсиб кетмаслиги ва иссиқликни бир текис тақсимланиши учун муртак ривожланишини 39-кунигача мунтазам равишда айлантирилиб турилади. Тухумни вертикал бўйича 45 градусда, ён томонга айлантирилади, бир кунда 2 мартадан 4 марта гача айлантириш қайтариб турилади. Африка туяқушини тухумини 39-куни очириб чиқариш шкафига ўтказилади ва ён бошлаб ётқизиб тахланади. Эму муртагининг ривожланиши 50-52 кунни ташкил этади, Нандуники эса-32-38 кунни ташкил этади. Шунинг учун инкубацион процедуранари (бажариладиган ишлар) мос равишда сурилади.

Туяқуш жўжаси тухумнинг қисқа ўзаги бўйича жойлашиб олиб, оқсил моддасидан таркиб топган пардани аво камерасига иложи борича яқинроқ жойидан тумшуғи ёрдамида ишқалаб тешади. Бу ҳаводан биринчи нафас олиш имконини беради. Кейин туяқуш жўжаси бошини орқага ташлайди ва тухум қобигини оёқлари билан тирагиб синдиради. Тухумнинг қобигида узунусига ёриклар пайдо бўлади.

Тухум қобигида ёрилган жойи пайдо бўлгунича туяқуш жўжаси 90 градусга айланади, товук жўжаси эса 270 градусга айланади, ана шу айланиш жараёнида

тухум қобиғини турли жойида озгинадан ёриқлар пайдо қиласы, кейин чиқиб кетиш учун тепа қисмини улоқтириб юборади.

Биринчи түяқуш жўжалари тухумни чўқиб тешишни бошлаганда, инкубатордаги нисбий намлик сатҳини 30 фоизга оширилади. Агар инкубацион шкаф тухумлар тўлиқ қўйилган бўлса, ҳарорат ярим градусга камайтирилади, агар тухум сони кам бўлса, ҳарорат шунчага кўтарилади. Түяқуш жўжалари тухумни ёриб чиқиши бошлаганда, намлик яна бир марта энди 50 – 60 фоизгача кўтарилади. Бу полапонларни тухумдан ёриб чиқиши жараёнига ёрдам беради.

Агар тухумни ёриш жараёнида түяқуш жўжалари қийналаётган бўлса ҳам дарров ёрдамга келиш тавсия этилмайди. Айниқса бу түяқуш жўжаси ҳали тухум пардасини ёриб чиқмаган ва нафас олишни бошламаган бўлса. Киндик томирлари ҳали ёпилмаган ва қон билан тўла бўлса, полапон ёриб чиқишига тайёр бўлмайди. Лекин бошқа пайт бошқа ҳодиса ҳам бўлиши мумкин, масалан, тухумни ёриб чиқиши вақтида түяқуш жўжасини нотўғри ётиши. Бундай полапонга ёрдам бериш керак бўлади, факт тухум ёриғини олиб ташлаш орқали, қолган жараённи ўзи давом этади.

Фермер албатта ҳамма очиб чиқаётган түяқуш жўжаларига ёрдам бериб, уларни сақлаб қолишни ҳохлайди. Лекин нимжон, кучсиз түяқуш жўжаси бутун галани кучсизлантиради. Агар түяқуш жўжасида тухумни ёриш жараёнида қийинчиликлар пайдо бўлдими, кейинчалик ҳам ривожланиши тенгдошларидан орқада қолиш эҳтимоли мавжуд. Шунинг учун бундай түяқуш жўжаларига тухумдан чиқиши жараёнида ёрдам бериб, кейинчалик наслга эмас, факт гўштга боқиши режалаштириш керак.

Янги очиб чиққан полапонлар учун “брудер” деб номланадиган маҳсус мослама мавжуд. Брудер,-деб лампалар ёрдамида иситиладиган катта бўлмаган таглик катакни айтилади. Уни инкубатор турган залга жойлаштириш мумкин. Түяқуш жўжаларини тухумдан чиққандан кейин 2-3 соатга брудер тагига усти қуригунча қўйилса мақсадга мувофиқ бўлади.

Тухумдан чиққан түяқуш жўжаларига қарашни вазнини тортишдан бошланади. Қушни вазнини билиб олганимиздан кейин унинг ривожланишини кузатиш осон бўлади. Түяқуш жўжасини нормадаги вазни 500 дан 900 гр.гача бўлади. Таққослаш учун инкубация даврининг ўртасида түяқуш муртаги бор йўғи 10 гр.ни ташкил этади, ўсиш суратини тезлиги инкубация даврининг ўзида ҳайратга солади.

Янги очиб чиққан полапонни киндигини дарров дезинфекцияловчи восита билан ишлов берилади. Биринчи кунлари түяқуш жўжалари киндигига дезинфекцияловчи восита билан ишлов беришни бир кунда бир неча марта қайтарилиб турилади.

Овоскопия қилиш-овоскопия қилишда тухум муртаги ривожланишини назорат қилиб бориш мақсадида ёруғлик нури орқали кўриш ва ургуланмаган тухумларни аниқлаб ўз вақтида чиқариб ташлаш имконини беради.

Туяқуш тухумини текшириш учун мўлжалланган овоскоп, оддий товук, ўрдак тухумларини текширувчи овоскопдан ўлчами билан фарқ қиласди. Бу таҳминан 1 метр узунликдаги труба, энига тухумнинг ўлчамига тенг, тухумни механик тарзда шикастламаслиги учун чети резина билан қопланган бўлади. Труба ичининг пастки қисмида қуввати энг ками 100 Вт. лик лампа ўрнатилади.

Туяқуш тухумини кўриш учун овоскопни катта маблағ сарфлаб олиш шарт эмас, уни тузилиши оддий бўлгани учун ўзингиз ҳам ясасангиз бўлаверади.

Одатга кўра инкубацияни 7-куни овоскопда кўрилганда ичидаги муртакнинг пардаси – аллантоис аранг кўринади, қайсики тухум қобигини 20 фоизини қоплайди. 14-куни парда анча сезиларли бўлиб қолган бўлади ва ўсишда давом этиб, тухум қобиги тепа қисмини ҳаммасини бутунлай қоплайди. 24-куни тухумнинг олтидан бир қисми ҳаво камераси билан банд бўлади. Муртак бу вақтда тухумнинг ярмини эгаллайди. 33-куни тухумнинг жами ҳажмидан учдан икки қисмини эгаллайди. 35-кунидан бошлаб овоскоп ёрдамида фақат ҳаво камерасини кўриш мумкин, чунки қолган барча қисмини бутунлай муртак эгаллайди.

Қоидаги кўра бутун инкубация давомида тухумни икки марта: 13- ва 20-куnlари овоскопия қилинади. Лекин ҳар ҳафта 39-кунигача, яъни тухумларни очириб чиқариш шкафига ўтказгунча овоскопия ўтказиш мумкин. Тухумларни очириб чиқариш шкафида овоскопия қилишни ҳар 6 соатда ўтказилади.

Тухумларни овоскопда кўриш жараёнида санитар-гигиеник талабларга риоя қилишни эсдан чиқариш керак эмас. Тухумни овоскопда кўриб бўлгандан кейин кейинги тухумни қўйишдан олдин тухум теккан резина айланани дезинфекцияловчи моддага шимдирилган губка (латта) билан артилади.

Туяқуш жўжаларини парваришлиш-туяқуш жўжаларини парваришлиш осон иш эмас. Туяқуш жўжалари парвариши қилиш шароитига таъсирчан бўлади. Хонадаги ёруғлик сатҳи, ҳарорат ўзгариши ва ҳаво алмашинуви туяқуш жўжаларини боқишида катта аҳамиятга касб этади. Айниқса биринчи ярим йилликда боқиш хавфли, кейин ёш туяқушлар чиникиб, бақувватлашади ва атроф-мухитни таъсиридан алоҳида эътиборга муҳтож бўлмайди.

Ёш туяқушларни биринчи йили сақланганлик кўрсаткичи 70-80 фоизни ташкил этади. Лекин биринчи ҳафта парваришлиш шароитида озгина ўзгариш бўлса ҳам 50 фоизи нобуд бўлишига олиб келади. Энг яхшиси ёзда чиқсан туяқуш жўжаларини қараш осонроқ, қишида чиққанларини нобуд бўлишни камайтириш учун анча диққат билан парвариши қилиш керак бўлади.

Түяқуш жүжалари тухумдан чиқиши билан 20 см.лик түсиқ ичига қўйилади. Түяқуш жүжалари 150-180 см.гача еткунча кунига 1 см.дан қўшиб, жуда тез ўсишни бошлайди. Лекин биринчи ҳафта бошланғич вазнини 10 фоизини йўқотади, кейин эса вазнда қўшишни бошлайди.

Кўпинча түяқуш жўжаси тухумни очиб чиққандан кейин биринчи 6-8 кун ичида озуқа ва сувга муҳтоҷ бўлмайди. Бундан ташқари бу даврда озуқа бериш ва сув ичириш мақбул бўлмайди, чунки тухум сариғи қолдиги организм томонидан тўлиқ ўзлаштирилиши керак ҳамда мускуллари орасидаги ортиқча сув ҳам сўрилиб кетиши даркор. Түяқуш жўжалари учун бундай ҳафталик очлик табиий ҳолат бўлганлиги учун бу даврни енгил ўтказади. Асосийси бу даврда ҳар қандай зарарли таъсирлардан, хусусан елвизақдан сақлаш керак бўлади. Янги тухумдан чиққан түяқуш жўжаларини албатта иситиладиган хонада сақлаш керак.

Табиий шароитда түяқуш жўжалари мустақил равишда катта ёшдаги түяқушлар гўнгини чўқий бошлайди. Ундан клетчаткани ҳазм қилишда ва иммунитетни ривожлантиришда ёрдам берувчи фойдали микроорганизмларни олади. Лекин шу билан бирга у ердан түяқуш жўжаларига ҳалокатли таъсир этувчи гижжа тухумларини ҳам юқтиришлари мумкин.

Кичкина түяқушчаларни дастлаб оқсил моддасига бой бўлган майдаланган беда билан боқилади. Кўпинча кичкинтолар катталари чўқиб ейишини қўриб муаммосиз чўқиб ейишини бошлайди. Гранулланган емни бошида полга сепиб берилади, улар мустақил ейишини бошлагандан кейин емдонларга солинади.

Озуқага ўргатиш вақтида муаммо туғилса, оддий усулни қўллаш мумкин. Яхши пиширилган тухумни майда қилиб тўғраб, полга сепилади ва шу ерга қалам ёки бармоқ билан ерга тўққиллатиб уришни такрорлаб туради. Буни бир кунда бир неча марта такрорлаб турилса мақсадга мувофиқ бўлади. Ёш түяқушчалар 2-3 кундан кейин ўzlари мустақил равишда озуқани чўқиб ейишини бошлайди.

Хона полига йирик қум солинган бўлса, у ерда ёш түяқушларни боқиб бўлмайди, чунки қумни озуқа ўрнига қабул қилиб кўп миқдорда истеъмол қилиши мумкин, натижада ошқозонида тўпланиб, ҳазм қилиш жараёнига халақит беради.

Ёш жўжалар 3 ойга тўлганидан кейин сайр майдончасига чиқариш мумкин бўлади. Лекин сайр майдончасида шийпон, унинг тагида емдон ва нам ҳавода ёш түяқушлар устини қуритиш учун иситкич ўрнатиш керак бўлади.

Агар ёш түяқушлар катта ёшдагилардан алоҳида боқилаётган бўлса, ҳавони иссиқ қунлари бедапояда уларни сайр қилдириб ўтлатиш мақсадга мувофиқ бўлади. Одатда ёш түяқушларни яйловда ўтлатиш осон, улар ходимларга ўрганиб қолади ва ўз ота – оналарининг орқасидан эргашиб юргандек улар орқасидан юради. Қиши мавсумида турли ўтлардан таркиб топган пичан билан боқилади.

Түяқушларни гўштга (бўрдоқига) боқишга ўтказилганда металл сеткадан тўсиқ қилинган сайр майдонига жойлаштирилади. Бу услубда боқилганда сайр

майдони 1 бошга 3 м² ва хонада 1 бошга 1 м² ер майдони ҳисобидан жойлаштирилади. Ёш түяқушлар 8-10 ҳафта боқилгандан кейин бўрдоқига боқиш майдонига ўтказилади ва бу ерда 40 ҳафталикгача боқилади. Ёзда тухумдан чиққан ёш түяқушларни 5-6 ҳафталик ёшидан бўрдоқига боқиш рационига ўтказиш ва баҳорги ёки кузги ёш түяқушларни фақат 6-7 ҳафталик ёшидан бўрдоқига боқишга рационига ўтказиш мумкин бўлади.

Ёш түяқушларни 10 ҳафталиқдан сўйиш мумкин. Сўйиш учун бўрдоқига боқилаётган ҳар бир ёш түяқушнинг тирик вазни 110-120 кг. бўлиши керак. Ёз фаслида ёш түяқушлар бундай қўрсаткичга 8 – 9 ҳафталигада, қиши фаслида 11-12 ҳафталигидан эришади.

Түяқуш гўшти-Түяқуш гўшти қизил рангда, маззаси янги сўйилган бузоқ гўштини эслатади. Дегустация (татиб кўриб синаш, фарқлаш, сифатини аниқлаш) натижасига қўра гўштини таъмини сифати бўйича мол гўшти филесидан озгина фарқ қиласи.

Яқин вақтларгача энг парҳез гўшт деб курка гўшти ҳисобланган, лекин ҳозирги вақтда диетологлар томонидан энг парҳез гўшти деб түяқуш гўшти тан олинган.

Түяқуш гўшти таркибида холестерин моддасини мавжудлиги бўйича охирги тадқиқотлар шуни қўрсатадики, балиқ гўшти, хусусан форель балиғи гўшти билан қўрсаткичлари бир хилдир.

Түяқуш гўштида протеин катта миқдорда мавжуд, лекин ёғ жуда кам миқдорда бўлади. Түяқушнинг нимталанмаган гўшти тирик вазнига нисбатан 60 фоизни ташкил этади. Түяқуш гўштининг умумий ҳажмидан 62 фоизи тоза лахм гўшт, 27 фоизи суюклар ва қолгани ёғни ташкил этади. Бир түяқушдан 40 кг тоза гўшт олиш мумкин ва асосий қисмини бақувват оёқ сон гўшти ташкил этади.

Она чўчқа ҳар йили 2,5 тонна атрофида гўшт берадиган бўлса, ургочи түяқушдан йилига ҳақиқатда 4 тоннагача гўшт олиш мумкин. Бу ерда бўрдоқига боқилган чўчқа болаларидан сифатли чўчқа гўшти олиш учун нархи қиммат бўлган ем концентратлар сотиб олиш керак бўлади, бунда эса фермага жуда арzon тушадиган түяқушларни оёқ остидаги озуқа (яйлов, ўтлоқ) ва пичан билан боқиш кифоя этади.

Шундай қилиб, түяқуш гўштини етиштиришни таннархи курка гўштини етиштириш таннархидан баланд эмас, лекин курка боқишга қараганда, түяқуш боқишдан катта фойда олса бўлади.

Түяқуш териси-түяқуш терисига азалдан модельерлар орасида талаб катта бўлиб келган, чунки түяқуш териси ошлангандан кейин илон ва тимсоҳ териларидан сифати бўйича озгина юқори туради. Түяқуш терисидан жуда юпқа, лекин ҳаддан ташқари мустаҳкам ва эгилувчан чарм (тери) ясалган ва галантерияда сумка, чарм ҳамён, камар, тасмалар ишлаб чиқаришда ишлатилади.

Бундан ташқари, түяқуш териси чармидан жуда пишиқ кийим ва оёқ кийимлар тикилади. Бир бош түяқуш терисидан 3 пар сифатли чарм оёқ кийими тикиш мумкин.

Түяқуш териси юзида ўзига хос оригинал орнаменти (нақш) мавжуд. Түяқушнинг ушбу орнаменти зич жойлашган ва тери юзида аниқ кўринадигани энг қимматбаҳо тери ҳисобланади.

Түяқуш терисига жуда осонлик билан ишлов берилиши билан бошқа терилардан ажралиб турди. Түяқуш терисидан тайёрланган буюм фақат юмшоқлиги, жуда чидамлиги ва пишиқлиги билан ажралиб турди, түяқуш терисидан бўлган буюм тўлиқ 30 йил ўз юқори сифатини йўқотмайди.

10 ойдан 14 ойгача бўлган түяқушлар териси энг юқори сифатли ҳисобланади. Худди ана шу ёшда түяқушлар гавдаси катта ёшдаги түяқушлар гавдасига тенглашади ва барча органлари тўлиқ шаклланган бўлади, лекин шу билан бирга қариш жараёни ҳали бошланмаган бўлади. Шунинг учун тери юқори сифатли ва ёш ўтиши туфайли шикастланган, лат еган, бузилган ҳеч қандай жойлари бўлмайди.

Бундай түяқуш териси ҳажми $1,3 \text{ m}^2$ майдонни ташкил этади. Түяқушнинг ошланган (ишлов берилган) териси халқаро бозорда таҳминан 450 АҚШ доллари турди. Сўзсиз түяқуш териси, илон ва тимсоҳ терилари билан бирга энг қиммат турувчи терилар тоифасига киради.

Ўз-ўзидан тушунарлики, ушбу маҳсулот асосий истеъмолчиси (харидори) қимматбаҳо тери аксессуарлари ишлаб чиқаришга қаратилган енгил саноат корхоналари ҳисобланади. Түяқуш терисига Франция, Италия, АҚШ ва Япония модельерлари томонидан катта қизиқиши билдирилади. Худди шу давлатлар түяқуш териларини катта ҳажмда импорт қиласди.

Түяқуш патлари-түяқуш патлари турли хил модали аксессуарлар ясашда кенг қўлланилади. Лекин түяқуш патларидан декаротив йўналишда фойдаланишдан ташқари амалда маҳсус вазифада: ундан айрим механизmlарни тозалаш учун маҳсус чўтка ишлаб чиқилади.

Ёввойи Африка түяқушларининг патлари Европа ва Шимолий Америкада етиштирилган түяқушлар патларидан фарқ қиласди. Қуруқ иқлимли худудларда етиштирилган патлар энг сифатли ҳисобланади. Бундан ташқари түяқуш патлари парранданинг қайси қисмида ўсганлигига қараб синфларга (класс) бўлинади.

Эркак түяқушлар қанотларининг биринчи қаторида оқ патлари мавжуд. Ҳар бир қанотида шундай патлардан 24 дона бўлади. Патларни оқлиги, узунлиги ва сифатига қараб категорияларга бўлинади.

Урғочи түяқушларда эркак түяқушларни оқ патларига ўхшаш патлари мавжуд. Бундай патлар “феминал” патлар деб номланади. Эркак түяқушлари патлари сингари урғочи түяқушларнинг феминал патлари ҳам категорияларга

бўлинади. Фақат улар яна ранглар бўйича ҳам бўлинади: ёрқин, нормал, яримқорамтириш ва қорамтириш рангларга.

Кейинги синф- орнамент (нақш) патлар. Улар ҳам қанотда жойлашган бўлади, биринчи қаторида, фақат орнамент патлари ҳаммаси бўлиб 4-5 дона бўлади. Ранги қора-оқ тусда бўлиб, фақат узунлиги бўйича классификацияланади.

Эркак tuyakushning қанотидаги иккинчи ва учинчи қаторларда қора патлар мавжуд. Ушбу патлар ҳам узунлиги бўйича бўлинади ва узун, ўрта ва калта деб номланади. Эркак tuyakushlarни мана шу патларининг урғочилардаги аналоги кул рангда бўлади. Улар ҳам худди шундай классификацияланади.

Қанот тагида ва кўкрагини атрофида бир қатор ипакдек (шойидек) майин патлар бўлади. Ипак (шойи) патлар эркагида- қора , урғочисида- кул рангда бўлади. Улар ҳам худди шундай сортларга ажратилади. Эркагининг дум патлари оқ ёки жигар ранг (долчин ранг) бўлади, урғочисида оқиш ёки қорамтириш рангда бўлади. Туяқуш дум патлари ранги бўйича синфларга бўлинади.

Туяқуш жўжалари, ёш туяқушлар патлари, катта ёшдаги туяқушларнинг оқ ва феминал патларига тўғри келса ҳам улар керак миқдорда ривожланмаган ҳисобланади. Туяқуш патининг узунлиги 70 см ва энига кенглиги 30 см бўлса, сифатли ҳисобланади.

МУНДАРИЖА

бет

КИРИШ.....	3
Түяқуш биологияси.....	3
Түяқуш боқиши усуллари.....	5
Түяқуш фермасини ташкил қилиш.....	5
Түяқуш парваришаңдаш учун паррандахона.....	6
Түяқушларни озиқлантириш.....	8
Түяқушларни рациони.....	9
Интенсив парваришаңда түяқушларни озиқлантириш.....	9
Ярим интенсив парваришаң қилиш усулда түяқушларни озиқлантириш.....	12
Экстенсив парваришаң қилиш усулда түяқушларни озиқлантириш.....	12
Түяқушларни тухум қўйиш даврида озиқлантириш.....	13
Түяқуш жўжаларини озиқлантириш.....	13
Түяқушларни кўпайтириш.....	14
Тухумларни инкубация қилиш.....	16
Түяқуш тухумларини териш ва сақлаш.....	17
Инкубация.....	18
Инкубатор параметрлари.....	19
Овоскопия қилиш.....	22
Түяқуш жўжаларини парваришаңдаш.....	23
Түяқуш гўшти.....	24
Түяқуш териси.....	25
Түяқуш пати.....	26